

KNYGOTYROS VADOVĖLIS BIBLIOTEKININKAMS

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros katedra,
Universiteto g. 3, 2734 Vilnius, Lietuva

Neseniai Vokietijoje pasirodė žinomo knygotyrininko, Berlyno Humbolto universiteto Filosofijos fakulteto Bibliotekininkystės instituto profesoriaus Konrado Umlaifo, paskelbusio per 20 fondotyrinių straipsnių, knyga „Šiuolaikinė knygotyra“¹. Knygos pavadinimas neturėtų klaidinti knygotyros entuziastų, kurie yra susipažinę su Lenkijos, Rusijos ir Lietuvos knygotyros mokyklomis. Reikia prisiminti, kad Vokietijoje knygotyra ilgus šimtmečius rutuliojosi po bibliotekininkystės vėliava, tad ir šioje knygoje daugiausia kalbama apie viešųjų bibliotekų fondų formavimo problemas. Įvade autorius pažymi, kad pastaraisiais dešimtmečiais, atsiradus elektronei leidybai ir viešosioms bibliotekoms pradėjus kaupti knygas CD-ROM forma, iškilo klausimas, kokia dabar tradicinių spaudinių situacija. Todėl knygoje daugiausia dėmesio skiriama šios rūšies leidiniams. Autorius enciklopediniu tikslumu aprašo viešosiose bibliotekose kaupiamus tradicinių spaudinių tipus ir pateikia praktiškų patarimų fondų sudarytojams. Tai ypač aktualu sparčiai gausėjant spausdintai pažintinės literatūros produkcijai. Knyga skiriama bibliotekininkystės studentams ir bibliotekininkams praktikams. Ji turėtų sudominti ir mūsų skaitytojus, o kartu supažindinti juos su šiuo Lietuvoje dar beveik nežinomu autoriumi.

Knygą sudaro trumpa autoriaus pratarmė ir aštuoni savarankiški skyriai, kuriuos, kaip nurodoma, galima skaityti pasirinktinai. Informatyvumą didina gausi statistinė medžiaga (skaitybos, knygų rinkos tyrinėjimai), pateikiama rekomenduojama viešųjų bibliotekų fondų teminė ir struktūrinė sudėtis, bendrų ir specializuotų Vokietijos leidyklų sąrašai, populiarių serijų leidinių orientacinės kainos. Knygynų darbuotojams, bibliotekininkams bei skaitytojams pravers lentelė *Išorinių knygų formų ir leidybos metmenų sutrumpinimai knygų prekyboje*. Knygą baigia rekomenduojamos vokiškos, angliškos ir amerikietiškos literatūros sąrašas bei dalykinė rodyklė. Kadangi ši knyga dar sunkiai pasiekama daugumai skaitytojų, trumpai apžvelgsime visus jos skyrius.

Pirmame skyriuje *Spausdinti leidiniai ir viešoji biblioteka* autorius pažymi, jog tradiciniai spaudiniai vis dar vyrauja viešosiose bibliotekose, skaitytojams jų išduodama iki 78%. Šiuo metu knygų rinkoje dominuoja spausdinti leidiniai, tačiau numatoma,

¹ Umlauf K. *Moderne Buchkunde*. Wiesbaden Harrassowitz Verlag, 1996. 192 S.

kad elektroninių publikacijų dalis iki šimtmečio pabaigos išaugs iki 20–25%. Viešoms bibliotekoms sudarant fondus, svarbi fizinė leidinių forma: spausdinti leidiniai, palyginti su elektroninėmis publikacijomis, užima daugiau vietos, daugiau sveria ir t. t. Sudarant fondus, svarbu atsižvelgti į leidinių periodiškumą. Šiame skyriuje autorius pateikia statistinių duomenų apie gyventojų skaitybą Vokietijoje (rašo, jog daugiau skaito Rytų vokiečiai), gyventojų mėnesines išlaidas knygoms (27 DM), skaitymo aktyvumą bibliotekose (dvi knygos per mėnesį).

Antrame skyriuje *Išorinių formų ir leidybos būdų metmenys* autorius nurodo šių požymių svarbą formuojant viešųjų bibliotekų fondus ir detalai apibūdina kiekvieno tipo (knygos, brošiūros, kišeninės knygos, natų, knygų su priedais, segtuvų ir kt.) visuomeninę paskirtį, įrišimo būdus, formatą, šriftą, popierių, tiražus, kainą, jų lyginamąjį svorį knygų rinkoje, leidinių turinį, patvarumą ir patogumą vartoti bibliotekoje, periodiškumą, rekomenduoja, kaip juos išdėstyti fonduose, nurodo potencialius vartotojus, populiarių leidyklų pavadinimus, kokios rūšies leidinių turėtų daugiau užsisakyti didesnės ir mažesnės bibliotekos. Autorius atkreipia dėmesį, kad išduodant segtuvus ar knygas su priedais reikia didesnės apsaugos, nes kai kurie lapai išimami, piratiškai kopijuojamos kasetės ir diskeliai, todėl daugelis viešųjų bibliotekų vengia tokių leidinių, nors rinkoje jų gausėja. Bibliotekose ribotai vartojami vienkartiniai leidiniai (spalvinimo knygelės, plėšomieji kalendoriai, iškarpos) arba tie, kuriuos reikia užpildyti (kalbos pratybų sąsiuviniai, kryžiažodžiai). Užsakant muzikos natas atsimintina, jog reikalingi specialūs laikikliai, kurie sudaro 2/3 kainos, be to, joms reikia pritaikytų lentynų.

Trečias skyrius – *Pažintinės literatūros rūšys*. Autoriaus apibūdinimu, tai literatūra, kurioje vyrauja ne pasakojimas ar vizualus charakteris, o informacinis, analizinis aspektas. Tai mokslo veikalai, meno albumai, žinytai ar vadovėliai. Ši literatūra sudaro 79% pavadinimų knygų rinkoje, 25% jos išduodama bibliotekose. Plačiaja prasme pažintinė literatūra – tai beletristika, vaikų ir jaunimo literatūra. Jos viešosiose bibliotekose yra daugiausia, ją skaito 56% 20–60 metų skaitytojų. Į tokius leidinius ir turi orientuotis bibliotekos. Autorius rekomenduoja kaupiti daugiau profesinės literatūros. Nors tokio tipo knygos mažiau paklausios negu grožinė literatūra, tačiau jomis naudojasi ir mažiau aktyvūs skaitytojai. Mokslinės monografijos daugiau skaitomos universitetų bibliotekose, tačiau atkreipiamas dėmesys, kad publikacijos ir straipsniai vis labiau kaupiami duomenų bazėse. Populiarius žinytus turėtų kaupiti ir mažesnės bibliotekos. Žodynais reguliariai naudojasi 50% skaitytojų, svarbu patenkinti didėjančią jų paklausą ir vidutinėse bei mažose bibliotekose. Vis daugiau žodinių pasirodo CD-ROM forma. Gana didelė yra mokomųjų priemonių paklausa, todėl bibliotekos, formuodamos savo fondus, turi palaikyti ryšį su mokymo įstaigomis. Autorius pateikia bibliotekoms aktualių mokymuisi ir pratyboms skirtų leidinių serijų lentelę. Viešosios bibliotekos neturėtų atsisakyti ir mokyklinių vadovėlių. Praktiniai patarimai ir žiny-

nai, daugiausia serijos, sudaro didžiausią šių bibliotekų fondų dalį, jų reikėtų užsakyti po daug egzempliorių. Užsakant memuarinę literatūrą bei biografijas, reikėtų taikyti du atrankos kriterijus: išliekamosios vertės ir problematikos. Tokios knygos turėtų būti sustatomos prieinamiausiose vietose. Užsakant biografijas, svarbu išsiaiškinti, ar įdomiai jos parašytos ir ar svarbus aprašomasis asmuo. Statomos lentynose kartu su romanais jos turi didesnę paklausą. Autorius išvardija svarbiausias serijas, rekomenduojamas viešosioms bibliotekoms. Renkantis atlasus svarbu kokybė ir paklausa. 50 000 gyventojų reikėtų turėti apie 10 atlasų. Albumai yra gana brangūs ir nelabai informatyvūs, daugelis bibliotekų jų atsisako ir renkasi kelionių vadovus, tačiau meno ir gamtos mokslo albumų reikėtų įsigyti ir mažesnėms bibliotekoms. Kalbėdamas apie informacinius leidinius (asmenų ir įstaigų adresų knygas, eismo tvarkaraščius, prekių katalogus), autorius nurodo, kokius kokrečiai turėtų įsigyti viešosios bibliotekos. Čia primenama, jog dauguma šios rūšies informacijos vartotojui pasiekama iš elektroninių publikacijų. Mažesnėms bibliotekoms svarbūs įstaigų sąrašai, firmų adresai ieškantiems darbo ar aukštųjų mokyklų adresai stojantiejiems. Itin reikšmingą vietą bibliotekoje užima bibliografijos ir spausdinti knygų katalogai. Vokietijoje pasirodo jungtiniai įvairių žemių, bibliotekų spausdinti katalogai arba mikrofišos. Autorius nurodo, kad 8-ajame dešimtmetyje jų reikšmė buvo beveik pervertinta. Pagal 1972 m. bibliotekų plėtros planą didesnės bibliotekos turėjo nuolat užsisakyti bibliografinius leidinius iš Vakarų Europos ir JAV. Jie neatsipirko. Vis labiau įsivyraujant elektroniniams katalogams, turintiems aibę privalumų, spausdinti bibliotekų katalogai dar išlieka aktualūs humanitariniams mokslams. Bibliografijas leidžia mokslo leidyklos. Viešosioms bibliotekoms autorius nurodo 11 reikšmingų bibliografijų.

Ketvirtas skyrius – *Grožinė literatūra*. Autorius pažymi, jog viešosiose bibliotekose daugiausia kaupiama laisvalaikio literatūra, vengiama bulvarinės, o aukštoji literatūra turi mažą paklausą. Apie pusę Vokietijoje išleidžiamų grožinės literatūros knygų recenzuoja laikraščiai „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ ir „Neue Züricher Zeitung“. Nurodomi ir kiti grožinės literatūros atrankos kriterijai bibliotekoms, rekomenduojama 11 aktualių temų. Bibliotekose šios rūšies knygų išduodama 27,5%. Autoriaus manymu, iš kasmet pasirodančių 5000 pavadinimų viešajai bibliotekai vertėtų turėti 1500–2000. Tokios knygos po 20 metų netenka paklausos, išskyrus klasiką. Kasmet reikėtų atnaujinti 10% šios literatūros fondų. Kaupdama bestselerius biblioteka turėtų atkreipti dėmesį į sąrašus, spausdinamus žurnale „Spiegel“. Tačiau sunku įvertinti šių kūrinių ilgaamžiškumą. Daugelis viešųjų bibliotekų kaupia įvairius bestselerius, tačiau nedideliais kiekiais. Skyriuje pateikiami laisvalaikio romano žanrai ir jų autoriai. Formuojant poezijos fondus, svarbu atsižvelgti į mokyklų programas, kaupati proginius eilėraščius, lyrikos antologijas. Lyrikos paklausa nėra didelė, tačiau ji sensta ne taip greitai, kaip kai kurie romanai. Poezija viešojoje bibliotekoje paprastai nebeskirstoma nei pagal žanrus, nei pagal tematiką. Kalbėdamas apie dramos kūrinius, autorius pa-

žymi, kad viešojoje bibliotekoje daug svarbesni tekstai saviveiklinei, o ne profesionaliai scenai. Per metus iš 650–700 naujų leidinių siūloma įsigyti 70–100.

Penktame skyriuje *Raštai* autorius nurodo, kad šie leidiniai labai brangūs, per metus išleidžiama tik apie 300 naujų raštų leidinių, bibliotekoms vertėtų iš jų įsigyti 10%. K. Umlaufas pateikia atrankos kriterijus įvairioms bibliotekoms, primena, jog raštai neturi dubliuoti vienatomių tų pačių autorių veikalų, todėl labai svarbu gerai parengti katalogus.

Šeštame skyriuje *Komiksai* pateikiamas šio žanro apibūdinimas ir rūšys, apžvelgiama jo istorinė raida bei duodama konkrečių pavyzdžių. Komiksai, autoriaus nuomone, viešosiose bibliotekose nepagrįstai skiriami bulvarinei literatūrai, jie turėtų būti grožinės literatūros lentynose. Bibliotekos jų vengia motyvuodamos tuo, kad komiksai žaloja jaunimo psichiką, ir deda į tolimiausias lentynas.

Atsirinkdamos šią literatūrą, bibliotekos turėtų atsižvelgti į populiarių žurnalų recenzijas.

Septintas skyrius – *Vaikų ir jaunimo literatūra*. K. Umlaufas primena, kad nuo šios literatūros atrankos viešojoje bibliotekoje labai priklauso skaitymo aktyvumas. Viešosiose bibliotekose šių knygų išduodama 28%, tuo tarpu prekybos tinkle įsigyjama tik 7%. Šioms knygoms bibliotekos išleidžia beveik ketvirtadalį visų knygoms įsigyti skirtų lėšų. Autorius daug dėmesio skiria skaitančiam jaunimui: šios amžiaus grupės skaitytojams reikalinga reklama, nes jie knygas sieja su mokymusi, švietimu, laiko skaitymą senamadišku dalyku ir pirmenybę teikia muzikai. 32% jaunimo visai neskaito. Kadangi jauni žmonės domisi filmais ir videofilmis, tai labiau skaito knygas, kuriose randa pažįstamų personažų ar situacijų. Jiems reikia informatyvaus, intriguojančio ir įdomaus teksto. Nurodomos svarbesnės serijos jaunimui. Literatūrą vaikams ir paveikslų knygeles esą neprasminga rūšiuoti pagal temas, nes jomis naudojasi ir nemokantys skaityti vaikai.

Aštuntame skyriuje *Meno ir tapybos albumai* autorius nurodo, jog šios rūšies knygų yra veikiau meno objektas negu informacijos šaltinis, o dėl didelės kainos jų beveik nėra viešųjų bibliotekų fonduose. Tačiau kai kurios bibliotekos kryptingai renka meno albumus, pavyzdžiui, Hercogo Augusto biblioteka Volfenbiutelyje ir kitos.

Kol kas Lietuvoje yra vienintelis šios naujos K. Umlauro knygos egzempliorius, kurį įsigijo Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto biblioteka. Leidinį galite užsisakyti Vokietijoje (ISBN 0945–4632, ISBN 3–447–03870–5).